

LİBASYON VE TÜRK KÜLTÜRÜNDE SAÇI GELENEĞİ: RİTÜELİSTİK UYGULAMALAR VE KÜLTÜREL PARALELLİKLER

Deniz GÜÇLÜ*

Öz

Libasyon, antik dünyada tanrılara veya ruhlara sıvı sunulması yoluyla gerçekleştirilen dinsel bir ritüel pratiğidir. Genellikle şarap, su, süt veya yağ gibi sıvıların yere, tapınağa ya da kutsal bir nesneye dökülmesi biçiminde icra edilen bu ritüel, tanrılara minnettarlık gösterme, kurban sunma ya da duaların kabulünü talep etme amacı taşımıştır. Libasyonlar; özellikle Antik Yunan, Roma, Mısır ve diğer eski kültürlerde, dinî ve ritüel uygulamaların vazgeçilmez bir parçası olarak kabul edilmiştir. Antik Yunan’da yaygın biçimde şarap kullanılırken, Roma’da su ve süt gibi sıvılar da tercih edilmiştir. Antik Mısır’da ise libasyonlar güneş tanrısı Ra başta olmak üzere farklı tanrılara, şarap, süt ya da su sunularak gerçekleştirilmiştir. Hinduizm’deki puja törenlerinde de benzer biçimde çeşitli sıvılar ve maddeler tanrılara sunulmuş; bu sunular, tanrılara duyulan saygı ve minnettarlığın bir ifadesi olarak görülmüştür. Ayrıca, Eski Çin’de pirinç şarabı, Kuzey ve Orta Amerika’nın yerli kültürlerinde ise doğa güçlerine sıvı sunulması, yaygın bir ritüel pratik olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk kültüründe ise libasyonlara işlevsel ve sembolik açıdan benzeyen “saçı” geleneği bulunmaktadır. Saçı, özellikle Türklerin Şamanizm dönemi inançlarında görülen ve doğa güçleri ile ata ruhlarına saygı göstermek amacıyla gerçekleştirilen bir sunu ritüelidir. Bu uygulamada yağ, süt, içki, yemek ya da tahıl gibi maddeler ateşe, toprağa, suya, dağlara, ağaçlara ve kutsal kabul edilen diğer doğal unsurlara sunulur veya serpilir. Bu ritüel, doğa ile insan arasındaki ilişkinin kutsallığına vurgu yaparken, aynı zamanda toplumun kolektif hafızasında doğayla uyum içinde yaşama düşüncesini de pekiştirir. Saçı geleneğinde olduğu gibi, libasyonlar da doğa, tanrılar veya ruhlarla iletişim kurma, onları onurlandırma ve kutsal bir bağ kurma amacına hizmet eder. Bu çalışmada, yazılı ve arkeolojik kaynaklar ışığında Antik libasyon uygulamaları ile Türk kültüründeki saç geleneği karşılaştırılmıştır. Bu bağlamda, her iki ritüelin toplumların dinî ve kültürel yaşamındaki yeri, işlevi ve etkileri detaylı bir şekilde incelenmiş; ritüellerin ortak kökenleri ve farklılıkları üzerine kapsamlı bir değerlendirme sunulmuştur. Bu karşılaştırma sayesinde, farklı coğrafyalarda gelişmiş olsalar da benzer işlevler üstlenen bu ritüel pratiklerin, insanlığın kutsal olana yönelme biçimleri açısından nasıl evrensel temellere dayandığı ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Libasyon, Saçı Geleneği, Ritüel Sunular, Kültürel Karşılaştırma, Dinî Uygulamalar

* Dr. Öğr. Üyesi, Kocaeli Üniversitesi, Kartepe Turizm Meslek Yüksekokulu, Kocaeli/TÜRKİYE, deniz.beyaz@kocaeli.edu.tr , ORCID: 0000-0001-7040-4068

LIBATION AND THE “SAÇI” TRADITION IN TURKISH CULTURE: RITUALISTIC PRACTICES AND CULTURAL PARALLELS

Abstract

Libation is a religious ritual practice in the ancient world in which liquids are offered to gods or spirits. This ritual, which is usually performed by pouring liquids such as wine, water, milk or oil onto the ground, a temple or a sacred object, was intended to show gratitude to the gods, offer sacrifices or request the acceptance of prayers. Libations were considered an indispensable part of religious and ritual practices, especially in ancient Greece, Rome, Egypt and other ancient cultures. While wine was widely used in ancient Greece, liquids such as water and milk were also preferred in Rome. In ancient Egypt, libations were performed by offering wine, milk or water to different gods, especially the sun god Ra. Similarly, in puja ceremonies in Hinduism, various liquids and substances were offered to the gods; these offerings were seen as an expression of respect and gratitude to the gods. In addition, rice wine was a common ritual practice in ancient China and liquids to the forces of nature were common in the indigenous cultures of North and Central America. In Turkish culture, there is a “saçi” tradition that is functionally and symbolically similar to libations. Saçi is an offering ritual, especially seen in the Shamanism period beliefs of the Turks, and is performed to show respect to natural forces and ancestral spirits. In this practice, substances such as oil, milk, drink, food or grain are offered or sprinkled to fire, soil, water, mountains, trees and other natural elements considered sacred. While this ritual emphasizes the sacredness of the relationship between nature and humans, it also reinforces the idea of living in harmony with nature in the collective memory of the society. As in the saçi tradition, libations serve the purpose of communicating with nature, gods or spirits, honoring them and establishing a sacred bond. In this study, ancient libation practices and the saçi tradition in Turkish culture will be compared in the light of written and archaeological sources. In this context, the place, function and effects of both rituals in the religious and cultural life of societies will be examined in detail; a comprehensive assessment will be presented on the common origins and differences of these rituals. Through this comparison, it will be revealed how these ritual practices, which undertake similar functions even though they developed in different geographies, are based on universal foundations in terms of humanity’s ways of turning to the sacred.

Keywords: Libation, Saçi Tradition, Ritual Offerings, Cultural Comparison, Religious Practices

Giriş

Bu çalışmada, libasyonun ve saçı geleneğinin tarihsel dönüşümü ve farklı toplumlar üzerindeki etkileri detaylı bir biçimde ele alınmıştır. Libasyon, antik inanç sistemlerinde tanrılar, atalar ya da doğa ruhları için yere ya da kutsal nesnelere sıvı sunma ritüelidir. Genellikle şarap, süt, su veya yağ kullanılır; bu sunu, ibadet, şükran ve arınma amacı taşır (Howatson ve Chilvers, 1993: 311). Saçı, Türk geleneksel inançlarında kutsal varlıklara veya doğa güçlerine içki, yemek, süt, un gibi maddelerin sunulmasıyla gerçekleştirilen ritüel bir uygulamadır. Ateşe, toprağa, suya veya ağaca yönelik bu sunular; saygı, şükran ve koruma talebi içerir (İnan, 1986: 167). Her iki ritüelin de yalnızca tarihsel bir uygulama olmanın ötesinde, ruhsal ve sosyal bağların güçlendirilmesinde önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Bu bağlamda, libasyon ve saçı uygulamaları, insanların inanç sistemleri ve toplumsal ritüelleri ile sıkı bir etkileşim içinde bulunmuş ve toplulukları bir araya getiren unsurlar arasında yer almıştır. Dolayısıyla, bu uygulamaların geçirdiği değişimler, toplumların kültürel etkileşimleri ile bağlantılı olarak değerlendirilmektedir.

Libasyonun insanlık tarihindeki derin ve köklü geçmişine, özellikle Marcel Detienne ve Jean-Pierre Vernant'ın editörlüğünü yaptığı "The Cuisine of Sacrifice among the Greeks" (1989) ile Walter Burkert'in "Greek Religion: Archaic and Classical" (1985) adlı çalışmaları gibi kapsamlı araştırmalarda da dikkat çekilmiştir. Bu eserlerde, libasyonun yalnızca bir dini eylem değil, aynı zamanda sosyal bütünlüğü pekiştiren ve kutsalla toplumsal olan arasında aracı işlev gören bir ritüel biçimi olarak ele alındığı görülmektedir.

Libasyonun kültürel ve sosyal boyutlarını anlayabilmek için, antik dönemden günümüze kadar olan süreç dikkatlice ele alınmış; çeşitli dönemlerdeki libasyon uygulamaları ve bu uygulamaların toplumsal etkileri arkeolojik kalıntılar ve antik metinler ışığında kapsamlı bir şekilde irdelenmiştir. Bununla birlikte, Türk kültüründe köklü bir geçmişe sahip olan saçı geleneği de benzer bir işlev görmek ve ritüelistik yapısıyla libasyon uygulamaları ile karşılaştırılabilir niteliktedir. Türklerde saçı, özellikle şamanist inançlar çerçevesinde, doğa ruhları ve atalarla bağ kurmak amacıyla gerçekleştirilen bir sunu ritüelidir. Ateşe yağ, süt veya içki dökmek gibi uygulamalar, libasyonun temel prensipleri ile örtüşmektedir (İnan, 1986: 167).

Hem libasyon hem de saçı, tarihsel süreç boyunca farklı biçim ve içeriklerde varlık göstermiştir. Bu farklılaşmalar, onların köklü geçmişini gözler önüne sermektedir. Çalışmamızda, bu iki ritüelin ortak yönleri ve ayrıştıkları noktalar karşılaştırmalı bir perspektifle ele alınacak; toplumsal ve kültürel bağlamları çerçevesinde kapsamlı bir değerlendirme sunulacaktır.

1. Libasyon Kavramının Tanımı ve Kökenleri

Libasyon, antik dönemlerde sıkça gerçekleştirilen bir ritüel olup, sıvı maddelerin kutsal varlıklara, atalara veya doğa ruhlarına takdim edilmesini teşkil eder. Bu uygulama, genellikle dinî törenlerin bir parçası olarak icra edilmiş ve toplumların manevi yaşamında önemli bir role sahip olmuştur. Çoğunlukla su, şarap, süt, bal veya yağ gibi sıvıların kullanıldığı libasyon, sunulan bu sıvının kutsal bir bağış olarak addedilmesi inancına dayanmaktadır. Ritüelin icra edildiği mekânlar; kutsal alanlar, mezarlar, tapınaklar veya özel olarak düzenlenmiş sunaklardı (Friedell, 1999: 119).

Libasyonun tarihsel kökenleri, insanlık tarihinin en eski çağlarına kadar uzanmaktadır. Arkeolojik veriler, bu geleneğin ilk olarak Neolitik dönemde, tarımın gelişimi ve yerleşik yaşama geçişle birlikte ortaya çıktığını göstermektedir. İlk topluluklar, doğaya ve doğaüstü güçlere olan inançlarını ifade etmek amacıyla hasat dönemlerinde ya da önemli geçiş süreçlerinde bu tür ritüelleri gerçekleştirmişlerdir (Standage, 2014: 28). Libasyonun kökeni, insanın çevreyle ve doğayla kurduğu ilişkiden doğmuş; doğanın döngüsel yapısına duyulan hayranlık ve minnettarlığın bir ifadesi olarak şekillenmiştir. Kimani S. Nehusi, "Libation: An Afrikan Ritual of Heritage in the Circle of Life" adlı çalışmasında, libasyonun özellikle Afrika kültürlerinde yaşam döngüsünü kutsama, doğayla uyum sağlama ve atalarla bağı sürdürme amacı taşıyan evrensel bir ritüel olarak değerlendirildiğini belirtir. Nehusi'ye göre libasyon, insan ile doğa ve kutsal olan arasındaki ilişkiyi düzenleyen, aynı zamanda tarihsel hafızayı ve toplumsal sürekliliği besleyen bir kültürel mirastır (Nehusi, 2015: 12).

Edebi, epigrafik ve arkeolojik kaynaklar, libasyon uygulamasının Antik Mezopotamya, Mısır, Yunan, Roma ve Anadolu medeniyetlerinde merkezi bir ritüel işlevi gördüğünü açıkça ortaya

koymaktadır. Bu ritüel, hem tanrılara hem de atalara yönelik saygı ve bağlılık göstergesi olarak farklı kültürlerde çeşitli biçimlerde uygulanmıştır. Örneğin; Antik Mezopotamya’da, libasyon uygulamaları özellikle Sümer ve Akad metinlerinde sıkça geçmektedir. Tanrı Enki’ye adanan su ve şarap libasyonları, tanrılarla düzenli iletişimin bir yolu olarak değerlendirilmiştir. D. Lawecka (2018), Erken Tunç Çağı Mezopotamya’sında tanrılara yapılan içki sunularının hem kutsal mekânlarda hem de defin bağlamında gerçekleştirildiğini ve özellikle tanrısal huzura erişmek amacıyla uygulandığını belirtmektedir (Lawecka, 2018: 289-300). Yine Eski Mısır’da, süt libasyonları ölümler kültü içinde önemli yer tutar. Osiris kültüne ait metinlerde ve mezar duvarlarında, ruhun huzura kavuşması ve öteki dünyada beslenmesi amacıyla süt ve bira gibi sıvıların sunulduğu ritüeller tasvir edilmiştir. Solange Ashby’nin çalışmasında, Nubyalı hacıların Philae Tapınağı’nda Osiris’e süt libasyonları sundukları ve bu geleneğin özellikle Khoiak ayındaki anma törenlerinde önemli bir yere sahip olduğu vurgulanmaktadır (Ashby, Milk Libations for Osiris, 2019). Antik Yunan’da, libasyon (spondē) hem tanrılara hem de kahramanlara yönelik bir saygı eylemi olarak uygulanmaktaydı. Homeros’un İlyada (III. Kitap) ve Odysseia (X. Kitap) adlı eserlerinde, kahramanların tanrılardan yardım istemeden önce libasyon yaptıkları, şarap ya da suyu yere dökerken dua ettikleri görülür. Walter Burkert, “Greek Religion” adlı eserinde libasyonun, Yunan dini pratiğinde hem bireysel hem de kolektif anlamda tanrılarla iletişim kurmanın temel yollarından biri olduğunu belirtmektedir (1985: 70–75). Roma kültüründe, libasyon uygulamaları, tanrıya adanmış içki sunuları olan “libamina” şeklinde hem özel ibadetlerde hem de kamu törenlerinde yer almıştır. David S. Levene, Livy’nin anlatılarında libasyonun barış, anlaşma ve sadakat törenlerinin temel parçası olduğunu; özellikle sponda teriminin “antlaşma” anlamında da kullanıldığını belirtir (1993: 54–60). Anadolu uygarlıklarında, özellikle Hitit metinlerinde libasyona benzeyen ritüellere rastlanır. Kutsal metinlerde tanrılara yapılan sıvı sunuların, arınma ve tanrılardan yardım isteme amacıyla gerçekleştirildiği görülür. Güneş kursları önünde gerçekleştirilen ayinlerde şarap ve su sunuları belgelenmiştir (Hoffner, 1998).

Libasyon teriminin etimolojik kökenine bakıldığında, bu terimin Latince “libo” ve Yunanca “spondo” fiillerinden türediği görülmektedir. Latince “libo” (libare) fiili “tatmak, yudumlamak, tanrılar şerefine içki sunmak, dökmek” demektir ve bu fiilden üretilen isim “libatio” da “içilen içkinin bir bölümünün tanrıların şerefine yere dökülmesi ve bu nedenle dökülen içki” anlamına gelmektedir (Kabaagaç ve Alova, 1995: 344). Yunanca “spendo” (σπέω) fiili Latince libo fiili ile aynı anlamdadır. Bu fiilden türeyen “sponde” (σπονδῆ) de “libatio” ile aynı anlama gelir (Liddell ve Scott, 2001: 739). Her iki terim de libasyonun bir sunum ve kutsama eylemi olarak algılandığını vurgulamaktadır.

Libasyon ritüellerinin en önemli unsurlarından biri, bu kutsal uygulamalarda kullanılan özel kaplardır. Antik çağlarda, libasyon kapları, ritüelin hem dinî hem de estetik boyutunu yansıtan nesneler olarak ön plana çıkmıştır. Bu kaplar, yalnızca sıvıların taşınması ve dökülmesi için bir araç olmaktan öte, inançların ve toplumsal statünün sembolleri haline gelmiştir. Rhyton başta olmak üzere çeşitli kaplar, işlevsellikleri ve süslemeleri ile dikkat çekmektedir (Alexiou, 1991: 122).

Rhyton, antik dünyada libasyon amacıyla en sık kullanılan kaplardan biri olarak bilinmektedir. Yunanca kökenli bu terim, akma anlamına gelen “rheo” (ρέω) fiilinden türetilmiştir (Liddell ve Scott, 2001: 721). Rhyton genellikle boynuz veya hayvan başı biçiminde tasarlanmış olup, iç kısmı boşaltıldığında sıvının kolayca akmasını sağlayan bir kap türüdür (Saltuk, 1993: 107). Bu kaplar, özellikle Antik Yunan, Pers ve Anadolu medeniyetlerinde önemli bir yer tutmuştur. Rhytonların tasarımında sıkça hayvan figürleri (boğa, koç, aslan gibi) veya mitolojik yaratıklara yer verilmiştir. Bu figürler, libasyonun ruhsal yönünü güçlendiren semboller olarak değerlendirilmiştir. Örneğin, boğa figürü güç ve bereketi, aslan figürü ise krallık ve koruyuculuğu temsil etmektedir (Sevin, 2003: 157 vd.). Altın, gümüş, pişmiş toprak ve bronz gibi çeşitli malzemelerden imal edilen rhytonlar, kullanıldıkları toplumların zenginlik ve estetik anlayışını da yansıtmaktadır.

Antik Yunan’da libasyon sırasında kullanılan diğer kap türleri arasında kantharos ve kyliks bulunmaktadır. Kantharos; geniş ağızlı, iki kulplu ve yüksek ayaklı bir kap olarak tanımlanmaktadır. Özellikle tanrı Dionysos’un simgesi olarak bilinen kantharos, şarap sunumunda sıkça kullanılmıştır. Libasyon törenleri esnasında şarap tanrılara bu kap aracılığıyla sunulmaktaydı. Kyliks ise geniş ve sıg bir kasedir ve genellikle ritüel içkilerin tüketimi için kullanılmaktaydı (Saltuk, 1993: 107).

Görsel 1. Kırmızı figürlü satirlerin dans ettiği süslemelerle süslenmiş seramik rhyton, (yaklaşık MÖ 450)

Kaynak: URL 6

Phiale, libasyon için kullanılan en yaygın kaplardan bir diğeridir. Phiale; düz ve yuvarlak bir tasarıma sahip, kulpsuz bir kap olarak bilinmektedir. Bu tasarım, sıvının kolayca dökülmesini sağlayan bir nitelik taşımaktadır. Phiale'nin ortasında genellikle bir girinti (omphalos) bulunur ve bu girinti, kapta yer alan sıvının dökülüş yönünü kontrol etmeye yardımcı olmaktadır (Saltuk, 1993: 141). Phiale, Antik Yunan ve Roma toplumlarında libasyonun yanı sıra diğer dinî sunumlarda da kullanılmıştır. Roma'da libasyon kapları arasında patera (geniş ağızlı sunu kabı), amphora (büyük saklama kabı) ve kantharos (çift kulplu kadeh) gibi formlar öne çıkmaktaydı. Özellikle patera, imparatorluk dönemi boyunca dinî törenlerde sıklıkla kullanılmıştır (Saltuk, 1993: 137).

Antik Mezopotamya ve Mısır'da libasyon ritüelleri için kullanılan kaplar, genellikle dinî sembollerle süslenmiş olup, Mezopotamya'da zigguratlar üzerinde gerçekleştirilen ritüellerde taş ve bronzdan yapılmış sunu kapları tercih edilmekteydi (Lawecka, 2018: 290). Bu kapların üzerindeki kabartmalar, genellikle tanrılara veya kutsal hayvanlara işaret etmekteydi. Mısır'da ise libasyon kapları, genellikle firavunların veya rahiplerin ilahi güçlerini simgeleyen hiyerogliflerle bezenmekteydi (URL 5).

Libasyon kaplarının biçimi, süslemeleri ve malzemesi, yalnızca ritüelin işlevselliğini değil, aynı zamanda toplumsal mesajlarını da taşımaktadır. Altından yapılan kaplar zenginliği ve kutsallığı vurgularken, pişmiş toprak gibi daha mütevazı malzemeler sıradan halkın ritüellerdeki katılımını yansıtmaktadır. Ayrıca, kapların üzerindeki mitolojik ve dinî semboller, tanrılarla insanlar arasındaki bağın görsel bir ifadesi olarak kabul edilmektedir. Libasyon ritüelinde kullanılan bu kaplar, hem estetik hem de dinî anlamda büyük bir öneme sahip bulunmaktadır. Bu kaplar, yalnızca sıvı taşımak için değil, aynı zamanda ritüelin kutsallığını ve toplumsal bağları güçlendirmek amacıyla tasarlanmıştır.

1.2. Antik Dönemde Libasyon Uygulamaları

1.2.1. Mısır ve Mezopotamya'da Libasyonlar

Libasyon, antik Mısır ve Mezopotamya gibi medeniyetlerde dinî ve kültürel yaşamın ayrılmaz bir unsuru olarak ortaya çıkmıştır. Bu ritüel, tanrılara, ruhlara ve doğaüstü güçlere olan bağılılık ifadesi olarak, ayrıca bereket dileme ve ritüel saflığın sağlanması amacıyla icra edilmiştir. Her iki medeniyetin özgün dünya görüşleri ve inanç sistemleri, libasyon ritüellerinin şekli ve anlamını belirlemede etkili olmuştur. Bu ritüeller, tanrılarının hoşnutluğunu kazanmak ve toplumsal bütünlüğü sağlamak amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Mezopotamya, dinsel yaşamın yoğun bir şekilde biçimlendiği bir coğrafya olmuştur ve libasyon, bu çerçevede sıklıkla icra edilen bir ritüeldir. Mezopotamyalılar, tanrılarının insan yaşamına

doğrudan müdahale ettiğine inanmakta olup, onlara olan bağılıklarını göstermek amacıyla çeşitli sunular gerçekleştirmişlerdir. Mezopotamya tanrılarının, Yunan tanrıları gibi (ambrosia-nektar) kendilerine özgü yiyecekleri yoktu ve tanrıların, insanlar tarafından düzenli olarak sunulan koyun, balık, tahıl, zeytinyağı, bira ve şarap ile beslendiklerine inanılırdı (Black ve Green, 2017: 285) Libasyon uygulamaları genellikle tapınaklar veya ziggurat adı verilen kutsal alanlarda gerçekleştirilirdi. Bu özel ritüeller sırasında rahipler, tanrıların huzurunda kutsal sıvılar dökerek ibadet ederlerdi. Şarap, bira, süt, bal ve zaman zaman kutsal yağlar, bu ibadetlerin vazgeçilmez bileşenleri arasındaydı. Özellikle tanrı Enki'ye sunulan su libasyonları, bilgelik ve saflığın simgesi olarak görülüyordu. Bereket tanrısı Enlil içinse genellikle tahıl veya meyve şarapları tercih edilirdi. Mezopotamya'dan günümüze ulaşan çivi yazılı tabletler, libasyonların nasıl gerçekleştirildiğine dair ilginç ayrıntılar sunmaktadır. Örneğin, tanrı Marduk adına yapılan ritüellerde rahiplerin sıvıları belirli bir sıra ile dökmesi gerektiği belirtilmiştir. Kapların üzerindeki kabartmalar ve motifler, bu ritüelin sadece dinî değil, aynı zamanda estetik bir boyuta sahip olduğunu da ortaya koyar. Nisan ayının dördüncü günü, Mezopotamya takviminde yılın ilk ayı olarak kabul edilen baharın başlangıcını simgelemektedir. Yeni Asur kralının yer altı dünyasına inişini ele alan bir metinde ifade edilen "ağıt-séri" bayramında, libasyon, kurban verme ve tütsü yakma işlemlerinin yanı sıra, ölülerin onurlandırılması amacıyla sunular da gerçekleştirilmiştir (Ökse, 2006: 53).

Beyaz Dikilitaş, Kuzey Irak'ta yer alan antik Asur yerleşim yeri Ninova'da bulunan önemli bir taş monolittir. Bu anıt, İngiliz arkeolog Hormuzd Rassam tarafından 1853 yılında keşfedilmiştir. Dikilitaş, Asur tarihine ve kültürüne ışık tutan zengin bir figüratif ve yazılı içeriğe sahiptir. Üzerinde yer alan betimlemeler, Asur kralı II. Aşurnasirpal dönemine (MÖ 9. yüzyıl) ait ritüel, zafer ve av sahnelerini anlatmaktadır. Beyaz Dikilitaş'ın üzerindeki yazıtlar ve kabartmalar; Asur kraliyetinin gücünü, dinî ritüellerini ve günlük yaşamını gözler önüne sermektedir. Bu eser, hem dinî hem de siyasi bir anlam taşımakta, özellikle tanrılara sunulan kurbanlar ve libasyon ritüelleri gibi uygulamaların detaylarını aktarmaktadır. Bu ritüelde, kral tarafından İstar'ın tapınağına kurbanlar ve içki sunuları yapılmaktadır. Metinde ayrıca bir "yağ ocağı"ndan bahsedilmektedir. Dikilitaşta içki sunuları için kullanılan özel bir kaptan da söz edilmektedir. Bu kap, tabanının altında dikey bir kol bulunan ve ağızlı bir kâseye sahip olan özel bir yapıdır. Bu kap, avda öldürülen hayvanların üzerine içki sunularının serpilmesi için kullanıldığı görülen, daha sık bir kâse türünden farklılık göstermektedir (Mutlu, 2012: 84).

III. Salmanassar'ın bronz kapıları, Asur sanatının ve ritüel uygulamalarının önemli bir yansıması olarak dikkat çekmektedir. Bu kapılar, Asur krallarının güçlerini, dinî ritüellerini ve zaferlerini betimleyen zengin ikonografik sahnelerle süslenmiştir. Üzerindeki figürler ve sahneler, ritüel uygulamaların detaylarını sunarken, dönemin toplumsal ve dinî yaşamına dair değerli bilgiler de sağlar. Bu kapılardaki sahnelerden biri, dört farklı ritüelin temsilini içermektedir. Törende dört koç ve bir çift boğa sunulurken, bir din adamının arkasında duran bir asker tasvir edilmiştir. Sahne, ayrıca üç sakalsız figürü içerir; bunlardan ikisi arp çalan çalgıcılarıdır. Bir din adamı, iki kova ya da içme boynuzu tutarken, bir diğer din adamı ise büyük bir kâse ya da üzüm salkımına benzeyen nesnelerin yer aldığı bir tepsi taşımaktadır. Kral, sol elinde bir topuz, sağ elinde ise yukarı kaldırdığı bir kâse tutmaktadır. Bu ritüel sahnesinde kralın önünde uzun bir yağ ocağı, boş bir sunu tablosu ve sehpa üzerinde duran bir kap bulunmaktadır. Kap, büyük olasılıkla içki sunusu için kullanılmaktadır (Mutlu, 2012: 85). Mezopotamya'da libasyonlar, yalnızca dinî ritüellerde değil, aynı zamanda barış anlaşmaları, kraliyet törenleri ve toplumsal bayramlarda da önemli bir rol üstlenmekteydi. Özellikle kral, tanrılara olan bağılılığını ifade etmek amacıyla düzenli olarak libasyon törenlerine iştirak etmekteydi. Bu törenler, kralın hem halk nezdindeki hem de tanrılar karşısındaki meşruiyetini güçlendirmekteydi.

Antik Mısır'da libasyon, dinî ritüellerin tam merkezinde yer alan, tanrılar, ölümler ve doğa güçleriyle bağlantı kurmayı hedefleyen bir uygulamaydı. Arınma, adak, koruma ve bereket dileği gibi çeşitli amaçlarla yapılan bu ritüel, Mısır halkının bireysel ve toplumsal yaşamında son derece önemli bir rol oynuyordu. Tapınaklardan mezarlara, kutsal alanlardan firavun törenlerine kadar geniş bir yelpazede uygulanan libasyon, Mısır'ın inanç sisteminin temel taşlarından biriydi. Mısırlılar için libasyon, fiziksel ve ruhsal arınma sağlamak, tanrılara bağılılık göstermek ve doğaüstü güçlerin desteğini kazanmak amacıyla gerçekleştirilen bir eylemdi (King ve Hall, 2012: 305). Bu ritüel,

sıvıların dökülmesiyle kutsal bir bağ kurulacağını, tanrıların memnuniyetinin sağlanacağını ve ilahi düzenin (maat) korunmasına katkı sunulacağını düşündürüyordu.

Görsel 2. Bir müzisyenin steli üzerindeki libasyon tasviri (MÖ 332-284)

Kaynak: URL 7

Mısırlılar, tanrıları hoşnut etmek ve onların korumasını sağlamak amacıyla düzenli libasyon yaparlardı. Özellikle tanrı Osiris'e yapılan libasyonlar, bereket ve yaşam döngüsünün sürekliliğini simgeliyordu (Assman, 2001: 355). Ayrıca, tanrıça İsis'e sunulan adaklar koruma ve şifa ile ilişkilendirilirdi (Stone, 2000: 66). Ölüler kültü bağlamında ise libasyon, ölen kişinin ruhunun huzura kavuşması ve öteki dünyada beslenmesi için gerçekleştirilen önemli bir ritüeldi. Mezarlara konulan libasyon taşları veya çanakları, ölümlerle iletişim kurmanın bir aracı olarak kullanılıyordu. Su, süt, şarap veya bira gibi sıvılar, bu taşların kanallarından mezara doğru akıtılarak ruhlarına sunuluyordu (Standage, 2005: 28). Ölüm ritüelleri sırasında kullanılan libasyon taşlarının yanı sıra, mezar duvarlarına kazınmış sahnelerde ölüye sunulan içecekler ve okunan dualar da betimlenmekteydi (Görsel 2). Nil Nehri'nin taşkınlarından esinlenen Mısırlılar, suyun arındırıcı ve hayat veren gücünü kutsal kabul ederlerdi. Bu nedenle, su libasyonları genellikle bereket tanrıları ve Nil Nehri ile yakından ilişkilendirilirdi.

Ashby'nin 2019 tarihli çalışmasında, Antik Mısır'daki Philae Tapınağı'nda Osiris'e adanan süt libasyonlarının özellikle dikkat çekici olduğu, bu sunuların Khoiak ayında gerçekleştirilen cenaze törenlerinin ayrılmaz bir parçasını oluşturduğu belirtilmektedir. Bu ritüelin, Osiris-Wennefer'e yönelik olarak uygulanan ve tanrının dirilişiyle doğrudan ilişkilendirilen özel bir tapınma biçimi olduğu vurgulanmaktadır (Ashby, 2019: 200).

Antik Mısır'da Ağız Açma Töreni (Wepert-Ra), ölen bireyin ruhunun öbür dünyada yaşamını sürdürebilmesi amacıyla gerçekleştirilen önemli bir ritüeldi. Bu tören, hem mumyalar hem de heykeller üzerinde uygulanmış olup, ölünün konuşma, beslenme ve tanrılarla iletişim kurma yetisini yeniden kazanmasını sağlamak için icra edilmiştir. Ritüel kapsamında yağ, süt ve çeşitli kutsal sıvılar kullanılmış, özellikle pesesh-kef adı verilen törensel bir alet ile ölünün ağzına dokunularak duyularının geri kazandırılması amaçlanmıştır. Bununla birlikte, yalnızca ağız değil, tüm vücut üzerine de libasyon uygulanmış ve bu sıvılar arınma, canlandırma ve kutsama işlevi görmüştür (Blackman, 1924: 47-59).

Antik Mısır'da libasyon, inanç sisteminin temel taşlarından biriydi. Bu ritüel, sadece tanrılar ve ölümlerle iletişim kurmanın bir yolu değil, aynı zamanda toplumun manevi ve sosyal düzenini koruyan bir uygulamaydı. Libasyon ritüelleri, Mısırlıların doğa, ölüm ve kutsal olanla olan ilişkisini yansıtan zengin bir sembolizm ve pratik bilgi sunmaktadır.

1.2.2. Antik Yunan ve Roma'da Libasyonlar

Libasyon, Antik Yunan ve Roma dünyasında dinî ve sosyal yaşamın önemli bir parçası olan

sıvı sunu ritüellerini ifade eder. Tanrılara, atalara, kahramanlara ve ruhlara adanan libasyonlar, genellikle şarap, su, bal, süt veya yağ gibi sıvılar kullanılarak gerçekleştirilirdi. Bu ritüeller, hem günlük tapınma pratiklerinde hem de büyük dinî festivallerde yaygın olarak uygulanmıştır.

Antik Yunan'da libasyonlar, khoai (χοαί) ve spondai (σπονδαί) olmak üzere iki ana kategoriye ayrılırdı. Spondai; En yaygın libasyon türüydü ve genellikle tanrılara sunulurdu. Şarap veya su içeren bu libasyonlar, bir kâseye veya doğrudan yere dökülerek gerçekleştirilirdi. Libasyon sırasında belirli dualar ve ilahiler okunur, ardından ritüele katılanlar ellerini kaldırarak tanrılara dua ederdi. Libasyonlar, tanrılara, kahramanlara veya ölü ruhlarına sunu olarak gerçekleştirildiğinde, bu ritüele uygun şekilde sözlü ifadeler eşlik ederdi. Özellikle paian (παῖάν) adı verilen ilahiler, Apollon'a yönelik libasyonlarda söylenirdi. Ayrıca, prosodion gibi kutsal yürüyüş ilahileri veya dithyrambos gibi şarap ve Dionysos ile ilgili müzikal eserler de libasyonlara eşlik edebilirdi. Daha özel ritüellerde, tanrılara yakarış içeren dualar (εὐχαί) veya adak sözleri (εὐχολογίαι) söylenirdi. Homerik ilahiler ve Orfik ilahiler de libasyonlarda kullanılan metinler arasındaydı. Ölüler için yapılan nekylia veya trietêria gibi ritüellerde ise, Hades, Persephone ve yeraltı tanrılarına yönelik özel dualar edilirdi. Mezarlıklarda ve kahraman kültlerinde gerçekleştirilen libasyonlar sırasında, bazen hüznü ağıtlar da okunurdu (Cornford, 2021: 49).

Libasyonlar günlük yaşamın bir parçasıydı ve dindarlar bunları her gün sabah ve akşam yemeğe başlarken yaparlardı (Hesiodos, 1991: 724–726). Khoai; ölüler ve yeraltı tanrılarına adanan libasyonlardı. Genellikle şarap, zeytinyağ ve bal içeren bu sunular, doğrudan toprağa dökülerek yapılırdı. Hades, Persephone ve ölülerin ruhları için gerçekleştirilen khoai, cenaze törenleri ve atalara yönelik anma ritüellerinin önemli bir parçasıydı (Friedell, 1999: 77).

Antik Yunan'da libasyon ritüelleri, belirli bir düzen içinde gerçekleştirilen dinî uygulamalardan biriydi. En yaygın uygulama, şarap sürahisi (oinokhoe) içindeki sıvının, özel olarak tasarlanmış sığ bir kase (phiale) içerisine dökülmesiyle başlardı. Şarap, phialeden toprağa veya sunak üzerine döküldükten sonra, sürahinin geri kalan içeriği din görevlisi tarafından içilirdi (Carastro, 2021: 605). Libasyon ritüeli genellikle dualarla birlikte icra edilirdi. Yunanlar dua ederken genellikle ayakta durur, kollarını yukarı kaldırır ya da libasyon sırasında sağ elleriyle phiale'yi uzatarak sunularını gerçekleştirirdi. Hayvan kurban etme törenlerinde ise ritüel kesimin bir parçası olarak kurbanın üzerine şarap dökülür, ardından kül ve alevlerin üzerine serpilirdi (Guerini, 2021: 735). Bu sahne, Yunan sanatında sıkça tasvir edilmiş olup, libasyon sunan figürler veya doğrudan tanrıların kendileri phiale tutarken betimlenmiştir.

Görsel 3. Kurban sahnesi, libasyon yapılırken Attika kırmızı figürlü krater (MÖ 430-420)

Kaynak: URL 8

Görsel 4. Apollon, kız kardeşi Artemis'in de katıldığı bir phiale'den omphalos'a bir içki döküyor (MÖ 440)

Kaynak: URL 9

Antik dünyada kanlı kurbanlar genellikle savaşların başlangıcını simgeleyen ritüeller olarak gerçekleştirilirken, spondaî ise düşmanlıkların sona erdiğini ilan eden bir uygulama olarak görüldü. Bu nedenle spondaî terimi, zamanla “ateşkes” veya “antlaşma” anlamında kullanılmaya başlanmıştır. “Biz polis olarak sunu yaptık” ifadesi, özellikle Panhelenik Oyunlar, Olimpiyat Oyunları ve Eleusis Gizemleri gibi büyük festivallerde bir araya gelen farklı şehir devletlerinin ortak bir barış bildirgesi sunduğu durumlarda kaydedilmiştir. Bu tür sunular, “kansız, nazik, geri alınamaz ve nihai” olarak nitelendirilmiş ve “Tanrı’nın Ateşkesi” olarak kabul edilmiştir (Burkert, 1985: 71).

Homeros’un eserlerinde, libasyonların özellikle kahramanların tanrılara yakarışı sırasında veya savaş öncesi yapılan ritüellerde sıkça yer aldığı görülmektedir. Örneğin, Odysseia’da, Odysseus’un yeraltı tanrılarına ve ölü ruhlara hitaben kan ve sıvı sunularla gerçekleştirdiği libasyon sahnesi dikkat çekicidir:

*“Ve bir çukur kazdım, eni boyu bir arşın,
Çukurun üstünde sunu sundum tek mil ölülere,
önce ballı sütle, sonra şarapla, sonra suyla,
sonra da çukurun üstüne ak un serptim.”*

(Homeros, Odysseia, XI.25).

Mekanik icatları ile tanınan İskenderiyeli Hero, libasyon ritüellerini otomasyonla birleştiren bir mekanizma geliştirmiştir. Bu sistemde, sunak ateşinin ürettiği ısı, heykellerin bardaklarından yağ akmasını sağlayarak libasyon eylemini kendiliğinden gerçekleştirmekteydi. Böylece Hero, dinî ritüellerin sembolik ve törensel doğasını, mühendislik ilkeleriyle birleştirerek antik dünyada otomasyonun erken örneklerinden birini sunmuştur (Hero, Automata, I.IV.1 şurada: Grillo, 2019).

Antik Roma’da libasyon ritüeli, Yunan kültürel mirasının devamı niteliğinde olsa da, Romalılar bu pratiğe kendilerine özgü dinî ve toplumsal boyutlar eklemişlerdir. Antik Roma dininde içki sunuları, genellikle saf şarap ve hoş kokulu yağdan oluşan bir sıvı adak biçiminde gerçekleştirilen dinî bir ritüeldi. Roma tanrısı Liber Pater, daha sonra Yunan Dionysos veya Bacchus ile özdeşleştirilmiş olup, libamina olarak adlandırılan içki sunularının ve bal ile kaplanmış kurban kekleri olan libanın koruyucusu olarak kabul edilirdi (Isidore of Seville, Etymologies 6.19.32 şurada: Barney, 2006). Romalılar libasyonu hem sanatsal ürünlerde hem de sikkelerde sıklıkla betimlemişlerdir.

Roma panteonundaki tanrılar için düzenlenen festivallerde ve tapınak ritüellerinde libasyonlar büyük önem taşırdı. Özellikle Jupiter, Mars, Janus ve Vesta gibi tanrılara adanan libasyonlar, kurban

ritüelleriyle birlikte gerçekleştirilirdi. Roma'da ev tanrılarına lararium'da (Lares ve Penates) yapılan günlük libasyonlar yaygındı. Yemeklerden önce, aile bireyleri şarap veya bal içeren bir miktar sıvıyı evin kutsal alanına dökerdi. Romalılar, atalarını onurlandırmak için mezar başında libasyonlar gerçekleştirirdi. Bu tür libasyonlar sırasında mezarın üzerine süt, şarap ve bal dökülür, ölü ruhların huzur içinde olmaları sağlanmaya çalışılırdı. Bailey'ye göre, Parilia festivalinde birkaç kase süt sunulurdu ve kırsal kökenli bir tanrısal varlık olan Bona Dea'ya adanan törensel şaraplar, sembolik olarak süt olarak adlandırılırdı (Bailey, 2018: 56 vd.). Roma'da süt, adak olarak nadiren kullanılan bir sunuydu; ancak belirli tanrılara, özellikle arkaik nitelikte olanlara düzenli olarak sunulurdu. Ayrıca, doğum ve çocuk yetiştirme ile ilişkilendirilen tanrıçalar arasında yer alan Rumina, anne sütü akışını teşvik eden bir figür olarak, Cunina ise beşiğin koruyucusu olarak süt sunularının doğal bir muhatabıydı (Howatson ve Chilvers, 1993: 475).

Bu ritüellerin yanında büyü ile de ilişkili libasyon örneklerine rastlamaktayız. Lucanus'un Pharsalia adlı eserinde, büyücü Erictho'nun gerçekleştirdiği karanlık ritüeller Roma edebiyatının en etkileyici büyü sahnelerindendir. Erictho, savaş alanında ölen bir askerin cesedini kullanarak geleceği öğrenmek için nekromansi ayini düzenler. Bu ritüel, libasyon, büyü ve yeraltı tanrılarına sunularla bağlantılıdır. Erictho, Proserpina'yı çağırırken kan, şarap ve diğer sıvıları yere döker (Lucanus, 1835: 6.624). Libasyonlar, ölümle ve yeraltı tanrılarıyla ilişkilidir. Ay ışığı altında gerçekleştirilen bu tür ritüeller, büyüsel güçlerin yoğunlaştığı zaman dilimleri olarak kabul edilirdi. Kan, Antik büyü ritüellerinde ölümlerin ruhlarıyla iletişim kurmak için en güçlü maddelerden biridir ve bu tür libasyonlar genellikle mezarlıklarda, ölümlerin ruhlarının bedenlerine dönmesi için yapılır. Erictho'nun ritüeli, Antik Roma'da libasyonun yalnızca tanrılara yönelik bir uygulama değil, aynı zamanda büyü ve nekromansiyle de bağlantılı olduğunu gösterir. Bu ritüel, ölüm ve büyü arasındaki karmaşık ilişkiyi ve libasyonun ölümlerle iletişimdeki rolünü vurgular.

Görsel 5. Patera ile libasyon yapan bir rahibin tasvir edildiği Roma bronz heykelciği (MS 2.-3. yüzyıl.)

Kaynak: URL 10

Libasyon, Antik Yunan ve Roma'da yalnızca dinî bir ritüel değil, aynı zamanda sosyal bir bağ kurma aracıydı. Savaş öncesinde ve antlaşma yaparken tanrılara libasyon sunulurdu. Roma'da zafer kazanmış generaller, Jupiter'e şarap dökerek minnettarlıklarını ifade ederdi. Dionysos ve Bacchus festivallerinde, şarabın dökülmesi hem tanrılara bir sunu hem de coşkun bir ifadesiydi. Libasyonlar, bireylerin tanrılarla kişisel bağ kurmalarını sağlarken, tapınaklarda gerçekleştirilen büyük törenler toplumsal birliği pekiştirirdi.

1.3. Yahudilik ve Hristiyanlık'ta Libasyonlar

Yahudilik ve Hristiyanlıkta içki sunuları, özellikle erken dönem tapınma pratiklerinde önemli bir yere sahiptir. Yahudilikte içki sunuları (קט, nesekh), genellikle şarap ile gerçekleştirilir ve Tanrı'ya adanan kurban törenlerinin ayrılmaz bir parçasıdır. Eski Ahit'te, özellikle Çıkış (29:40),

Levililer (23:13) ve Sayılar (28:7) gibi bölümlerde içki sunularının nasıl yapıldığı detaylandırılır. Bu sunular, genellikle yanık sunularıyla (חֹלֶב, olah) birlikte gerçekleştirilir ve sunulan şarabın bir kısmı sunağa dökülerek Tanrı'ya adanır. Yahudi geleneğinde içki sunusu bir teslimiyet ve bağlılık göstergesi olarak görülmüş, ancak Tapınak yıkıldıktan sonra bu tür sunular Yahudi ibadet pratiğinden büyük ölçüde kaybolmuştur.

Hristiyanlıkta ise içki sunusu kavramı, Yahudi kökenlerinden miras alınmış ancak farklı bir teolojik anlam kazanmıştır. Yeni Ahit'te, özellikle Filipililer (2:17) ve 2. Timoteos (4:6) gibi metinlerde, içki sunusu mecazi bir anlam kazanarak, Hristiyanların Tanrı'ya kendilerini adanmasıyla ilişkilendirilmiştir. Paulus, iman yolunda çekilen çileleri ve kendinî Tanrı'ya adayışını bir içki sunusuna benzeterek bu ritüelin sembolik bir dönüşüm geçirdiğini vurgular. Hristiyan ibadetinde içki sunusu doğrudan bir ritüel olarak korunmamış olsa da, Evharistiya (Komünyon) ayininde şarabın İsa'nın kanını temsil etmesi, içki sunularının kavramsal olarak devam ettiğini gösterir. Böylece Yahudilikte fiziksel bir ibadet pratiği olarak görülen içki sunusu, Hristiyanlıkta manevi adanmışlık ve kurtuluş sembolizmine dönüşmüştür.

1.4. Diğer Kültürlerde (Çin, Hint ve Amerika) Libasyonlar

Antik Çin'de libasyon, özellikle atalara tapınma geleneği içinde önemli bir yer tutar. Konfüçyüsçü atalar kültü, aile bireylerinin ölmüş atalarına saygı göstermesi gerektiğini vurgularken, bu ritüellerin temelinde Jisī (祭祀) adı verilen sunu törenleri yer alır. Bu törenlerde özel bir kap olan Jue kullanılırdı. Jue (爵), Antik Çin'de özellikle Shang (MÖ 1600-1046) ve Zhou (MÖ 1046-256) Hanedanlıkları döneminde kullanılan bronz bir libasyon kabıdır. Bu özel kap, çoğunlukla törenlerde ve dinî ritüellerde şarap sunumu için kullanılmıştır. Jue, üç ayaklı bir yapıya sahip olup, ağzı yukarıya doğru uzanan iki çıkıntı ve bir tutma kolu içerir. Genellikle bronzdan dökülen bu kaplar, yalnızca işlevsel bir amaç taşımakla kalmayıp, aynı zamanda statü ve sosyal hiyerarşiyi de simgelerdi (Bugler vd. , 2021: 32). Konfüçyüsçü atalar kültü ve Şang Hanedanlığı'nın şamanistik inançları çerçevesinde jue, tanrılara ve atalara şarap sunmak için kullanılırdı. Ritüellerde, bu kap aracılığıyla şarap yere veya sunak taşına dökülerek tanrılara ve ruhlara adanır. Zhou Hanedanlığı döneminde ise jue'nin kullanımında bazı değişiklikler olmuş, belirli toplumsal sınıflar için törenlerde kullanılan bronz kaplar kısıtlanmıştır (Li, 2022:7 vd.). Libasyon genellikle pirinç şarabı (jiǔ, 酒) ile yapılır ve ritüelin bir parçası olarak yere veya ataların anıtına dökülürdü. Bu uygulamanın amacı, ataların ruhlarını hoşnut etmek ve onların koruyuculuğunu kazanmaktır. Çin'in geleneksel dinî metinleri arasında yer alan Yijing (Değişimler Kitabı) ve Zhouli (Zhou Hanedanlığı Ritüelleri) gibi eserlerde, libasyonun gökyüzü ve yeryüzü arasındaki dengeyi sağlamak için yapıldığına dair referanslar bulunmaktadır. Daoist ve Budist tapınaklarında da libasyon ritüelleri devam etmiş, rahipler genellikle su veya çay sunarak tanrılara saygılarını göstermiştir. Özellikle Budist ritüellerde saf su, ruhsal arınmayı simgeleyen bir sunu olarak kabul edilmiştir (Mackenzie, 1996. 170).

Görsel 6. Shang Hanedanlığı'nın son döneminden kalma Jue (yaklaşık MÖ 1200)

Kaynak: URL 11

Abhiṣeka, Hinduizm, Budizm ve Jainizm’de kutsal bir arınma ve adanma ritüelidir. Kelime anlamı “üzerine dökme, yıkama, arındırma” olup, genellikle bir tanrıya, ruhani lidere veya kutsal bir nesneye sıvı dökülerek gerçekleştirilen törensel bir uygulamayı ifade eder. Hinduizm’de tapınak ritüellerinin önemli bir parçası olan abhiṣeka, Śiva, Viṣṇu, Devī ve Gaṇeṣa gibi tanrılara yönelik olarak su, süt, bal, ghee (sade yağ) ve meyve suları dökülerek yapılır. Rudrābhiṣeka (Śiva’ya süt ve su sunumu), Kumbhābhiṣeka (tapınak kutsaması) ve Sahasrābhiṣeka (binlerce kap sıvı ile yapılan ayin) gibi farklı türleri bulunur. Budizm’de, özellikle Mahāyāna ve Vajrayāna geleneklerinde, abhiṣeka ruhani inisiyasyon ve kutsama anlamına gelir; bu bağlamda Buda heykellerine su veya çay dökülerek icra edilir. Jainizm’de ise Tirthaṅkara heykellerine su veya süt sunularak ruhun saflığını ve aydınlanmayı simgeleyen bir ritüel olarak gerçekleştirilir. Abhiṣeka, Batı kültürlerindeki libasyon ritüelleriyle benzerlik gösterir ve tanrılara sunu yoluyla kutsama ve adanma amacı taşır (İsi, 2021: 361).

Antik Vedic metinlerde soma adı verilen kutsal bir içeceğin tanrılara sunulması önemli bir ritüeldi (Zimmer, 2004: 216). Rigveda’da soma, özellikle tanrı Indra ve Agni’ye adanmış bir içecek olarak tasvir edilir ve rahipler tarafından özel törenlerde sunulurdu. Bu ritüel, hem ruhani arınmayı sağlamak hem de tanrılara memnun etmek için gerçekleştirilirdi. Hinduizm’de en yaygın libasyon uygulamalarından biri ghee sunusudur. Agnihotra gibi ateş ritüellerinde, kutsal ateşe ghee dökülerek tanrılara sunulur (Witzel, 1992: 774). Pinda pradana adı verilen ritüelde ise ölmüş ataların ruhları için su ve süt sunuları yapılır. Gaṅj Nehri’ne su dökme geleneği de, Hinduların tanrılar ve atalarla iletişim kurmasına yardımcı olan bir libasyon türü olarak görülür (Jones ve Palffy, 2019: 96). Budizm’de ise su, saflığın ve arınmanın sembolü olarak kabul edilir ve rahipler tarafından tapınaklarda Buda’ya su sunuları yapılır. Ayrıca, Tibet Budizmi’nde çay sunma ritüeli, tanrılara ve ruhani varlıklara saygı göstermenin bir yolu olarak uygulanmaktadır (Kaplan, 2017: 4).

Amerika kıtasında yaşayan eski uygarlıklarda da libasyon ritüellerine rastlanmaktadır. Maya, Aztek ve İnka gibi büyük medeniyetlerde içki sunuları, hem tanrılara memnun etmek hem de doğa güçleriyle uyumu sağlamak amacıyla gerçekleştirilirdi.

Maya ve Aztek kültürlerinde bal, kakao, mısır birası (pulque) ve kan, libasyon için kullanılan başlıca sıvılardı. Chac (Yağmur Tanrısı) ve Tláloc gibi su ve bereket tanrılarına adak olarak mısır bazlı içkiler dökülür, özellikle yağmur duası törenlerinde bu sunular önemli bir yer tutardı. Aztek rahipleri, tapınak merdivenlerinden aşağıya şarap veya kan dökerek tanrılarla iletişime geçmeye çalışırdı (Seawright, 2012: 7 vd.). 16. yüzyıl yazarı Bernardino de Sahagún, Aztekler arasında octli (pulque) tüketimiyle ilişkili törenleri detaylı bir şekilde kaydetmiştir. Libasyon ritüeli, octli üretildiğinde veya taze octli ilk kez tadıldığında gerçekleştirilirdi. Törenin düzenleyicisi, insanları içkiye davet eder ve küçük kadehlerle birlikte ocağın önüne bir kap yerleştirirdi. Herhangi birine içki sunmadan önce, bir kadeh octliyi alır ve ocağın önüne dökerdi. Ardından, içeceği dört yöne saçarak törensel sunumu tamamlardı. Bu ritüelin ardından, törende bulunan herkes octliyi tükettirdi (De Sahagún ve Nicholson, 1997: 72).

İnka kültüründe ise chicha adı verilen fermente mısır birası, libasyon için kullanılan başlıca sıvıydı. İnka İmparatorları ve soylular, Inti (Güneş Tanrısı)’na saygı göstermek amacıyla altın kaplar içinde chicha sunusu yapardı. Bu ritüel, genellikle Machu Picchu gibi kutsal merkezlerde gerçekleştirilirdi (Laird, 2021: 60 vd).

Çin, Hint ve Amerika kıtasındaki libasyon gelenekleri, dinî inanışlar ve toplumsal yapılar doğrultusunda şekillenmiş ve zamanla farklı sembolik anlamlar kazanmıştır. Çin’de atalara saygı, Hindistan’da tanrılara adanmış kutsal içecekler, Amerika’da ise doğa ve ruhlarla iletişim kurma amacı taşıyan libasyonlar, her kültürde kendine özgü bir ritüel biçimi geliştirmiştir. Bu uygulamalar, insanlık tarihindeki dinsel ritüellerin evrensel doğasını gözler önüne sermektedir.

1.5. Modern Dönemde Libasyonlar

Libasyon ritüelleri, geçmişten günümüze kadar olan yolculuğunda birçok farklı biçimde kendinî göstermiştir. Bugün, libasyon gelenekleri belki de eski ritüellerin bir devamı olarak düşünülme de, yine de dinî, kültürel ve toplumsal hayatta benzer anlamlar taşıyan uygulamalar yaşatılmaktadır.

Afro-Karayip ve Latin Amerika kültürlerinde, “Para los Santos” (Azizler için) olarak adlandırılan ritüel, ölmüş atalara, azizlere veya tanrılara içki ya da sıvı sunmak olarak bilinir. Bu uygulama; Santería, Candomblé ve Vodou gibi Afrika kökenli dinlerin Katolik inançlarla harmanlandığı senkretik sistemlerde sıkça görülmektedir. Bu ritüel, antik dönemlerdeki libasyonlarla dikkat çekici bir paralellik taşır; her ikisi de kutsal varlıklara ya da ruhlara içecek sunarak onlara saygı göstermeyi, onlarla bağ kurmayı ve kutsamalar yapmayı amaçlar. Antik Yunan, Roma ve Mısır’daki libasyonlar sırasında tanrılara genellikle şarap, su, süt veya bal sunulurken, “Para los Santos” uygulamalarında sıklıkla rom, su, kahve veya diğer alkollü içecekler azizler veya ruhlar için ayrılır (URL 3). Afro-Amerikan kültüründe, özellikle hip-hop ve R&B dünyasında sıkça karşılaşılan “kayıp dostlar için içki dökmek” (pour one out for the homies) ifadesi, eski libasyon geleneğinin günümüz modern bir yansıması olarak düşünülmektedir. Bu ritüel, kaybedilen sevdiklerine, atalara ya da saygı duyulan kişilere adanmış anlamlı bir jestle ifade edilir. Özellikle sokak kültürü ve hip-hop toplulukları arasında yaygın olan bu uygulama, bir içki şişesinden yere ya da belirli bir anlam taşıyan alana biraz içki dökerek kaybedilen dostların anısını yaşatmayı ve onların ruhlarıyla bir bağ kurmayı amaçlamaktadır. Bu gelenek, Afrika diasporasının ritüellerinden ve Batı Afrika menşeli ruhani inançlardan beslenir. Batı Afrika’nın birçok halkında, ölen ataları onurlandırmak için benzer libasyon ritüelleri gerçekleştirilmiş, çeşitli sıvılar ruhlara sunulmuştur. Bu gelenekler, köle ticareti sürecinde Amerika’ya taşınan Afrikalı toplulukların inançları ile harmanlanarak Afro-Amerikan kültüründe farklı şekillerde günümüze kadar ulaşmıştır. 20. yüzyılın ortalarından itibaren Afro-Amerikan topluluklarında yaygınlaşan bu ritüel, özellikle hip-hop kültürünün yükselişiyle birlikte popüler kültürde önemli bir yer edinmiştir. 1980’ler ve 1990’larda hip-hop sanatçılarının şarkı sözleri ve müzik videolarında sıkça geçen “kayıp dostlar için içki dökmek” ifadesi, trajik bir şekilde hayatlarını kaybeden rap sanatçıları, sokak kültürünün önemli figürleri ve genç yaşta kaybedilen arkadaşlar için yas ve saygı göstermenin bir yolu olarak kullanılmaktadır. Özellikle 1991 yapımı “Boyz n the Hood” filminde, 2Pac’in “Pour Out A Little Liquor” (URL 1), DRS’nin “Gangsta Lean” (This Is For My Homies) (URL 2) gibi şarkılarda bu ritüele sıkça atıfta bulunulmuştur. Bu modern libasyon uygulaması, sadece bir anma ritüeli olmanın ötesinde, toplumsal dayanışma ve kayıpları kolektif olarak yas tutma biçimi olarak da değerlendirilmektedir.

Polonya, Belarus ve Litvanya gibi Doğu Avrupa ülkelerinde ataların ruhlarını anmak ve onlara saygı göstermek amacıyla yapılan “Dziady” kadim bir ritüeldir. Pagan kökenli bu gelenek, Hristiyanlığın bölgeye yayılmasına rağmen halkın inançlarında yaşamaya devam etmiş ve çeşitli dinî bayramlarla harmanlanmıştır. Dziady törenleri genellikle sonbaharda (Kasım başında) ve ilkbaharda (Nisan sonu veya Mayıs başında) düzenlenir. Bu ritüelde ataların ruhlarının dünyaya geri döndüğüne inanılır ve onlara saygı göstermek için özel yemekler hazırlanır (bal, yulaf ezmesi, yumurta, ve votka), mezar başlarında mumlar yakılır ve dualar edilir. Bu şölenlerin karakteristik bir özelliği, bunları yiyen kişilerin yiyecek ve içeceklerinden bir kısmını ölenlerin ruhları için masaya, zemine veya mezara dökmeleriydi (Szyjewski, 2003: 210). Yerel inanişaya göre, ataların ruhları yaşayanlarla etkileşime geçebilir ve onların hayatlarını etkileyebilir; bu nedenle, Dziady sırasında sunulan yiyecek ve içeceklerin ruhları barıştırıcı bir etkisi olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, bu ritüel topluluğun birliğini güçlendirir, kuşaklar arası bağlantıları kuvvetlendirir ve ortak hafızanın sürmesini sağlar. Dziady, Slav kültüründeki libasyon ve atalara sunulan adak gelenekleriyle benzerlik gösterirken, günümüzde bir anma günü haline gelerek kültürel kimliğin önemli bir parçası olmuştur.

Denizcilik tarihine baktığımızda, gemilerin denize indirilmesi sırasında içki sunulması ve şampanya şişesinin geminin gövdesine çarptırılarak kırılması gibi geleneksel uygulamaların, eski dönemlerde yapılan dinî ve ritüelistik sunularla bağdaştığını görmekteyiz. Antik Yunan, Roma ve Fenike denizcileri, açık denize açılmadan önce tanrıları ve deniz ruhlarını hoşnut etmek amacıyla ritüeller gerçekleştirir, genellikle şarap, bal veya su gibi sıvıları denize dökme geleneğini sürdürürlerdi. Bu uygulamaların amacı, deniz yolculuklarının güvenli geçmesi için ilahi koruma talep etmektir (Güçlü, 2024: 554). Günümüzde modern denizcilik geleneğinde ise, bu ritüelin seküler bir yorumu olarak yeni bir gemi suya indirildiğinde şampanya şişesinin geminin gövdesine çarpılarak kırılması yaygın bir hale gelmiştir. Bu hareket, geminin denizle bütünleşmesini ve yeni bir yolculuğa uğurlanmasını simgeler. Özellikle 19. yüzyıldan itibaren prestijli bir içki olan şampanyanın tercih edilmesi, bu geleneğin sadece uğur sağlamak amacı taşımadığını, aynı zamanda törenin sosyal önemini ve resmi niteliğini de vurguladığını göstermektedir (Tarakçı, 2015: 3).

1910’lu yıllarda Osmanlı İmparatorluğu, donanmasını modernize etmek amacıyla İngiltere’ye “Sultan Osman I” ve “Reşadiye” adlı iki modern savaş gemisi sipariş etmiştir. Bu gemiler, Osmanlı deniz gücünün çağın gerekliliklerine uygun şekilde güçlendirilmesi açısından büyük bir stratejik öneme sahipti. “Reşadiye” zırhlısı, 3 Eylül 1913 tarihinde düzenlenen resmi bir törenle denize indirilmiştir. Tören sırasında, geleneksel olarak kullanılan şampanya şişesi yerine Osmanlı kültürüne uygun olarak gülsuyu şişesi tercih edilmiş ve geminin burnunda kırılmıştır. Bu uygulama, “Reşadiye” zırhlısını, dünya gemicilik tarihinde burnunda gülsuyu şişesi kırılarak denize indirilen ilk gemi yapmıştır (URL 4).

Görsel 7. Osmanlı İmparatorluğu’nun Londra Sefiri Tevfik Paşa’nın kızı Naile Hanım Sultan Osman Zırhlısı’nın denize indirilme merasiminde şampanya şişesi yerine gülsuyu şişesi kırmak üzere.

Kaynak: URL 12

Geleneksel denizci inançları ile modern törenler arasındaki bu bağlantı, insan kültüründe ritüel ve sembolizmin sürekliliğini gözler önüne seriyor. Antik libasyon ritüellerindeki gibi, gemiye içki sunulması da bilinmeyene yapılan bir yolculuğun başarıyla tamamlanması için bir nevi adak ve kutsama olarak kabul edilebilir. Bu bağlamda, şampanya kırma geleneği, hem denizcilik kültürünün ritüel mirasını temsil eden hem de modern dünyada sembolik anlamını koruyan canlı bir uygulama olarak yaşamaya devam etmektedir.

Yeni yılı karşılamak amacıyla şampanya kullanılması, geçmişteki libasyon ritüellerini yansıtan bir uygulamadır. Günümüzde, özellikle yılbaşı kutlamalarında ve zafer anlarında şampanyanın havaya saçılması ya da serbest bırakılması benzer bir anlam taşır. Tarih boyunca lüks ve kutlama ile özdeşleşen bu içki, yeni başlangıçların, bereketin ve başarının simgesi olarak görülmüştür. Bu gelenek, özellikle spor karşılaşmalarında —örneğin Formula 1 şampiyonlarının yarış sonrasında gerçekleştirdiği kutlamalarda— bireysel ya da kolektif zaferlerin ifadesi olarak öne çıkar. Modern dünyada şampanyayla yapılan bu tür kutlama hareketleri, antik libasyon pratiklerinin çağdaş bir yorumu olarak değerlendirilebilir. Antik çağlarda tanrılara yapılan sunaklar, kutsama ve kutsallık ile ilişkilendirilirken, günümüzde bu eylem toplumsal bağları güçlendiren ve sembolik anlam taşıyan bir kutlama şekline dönüşmüştür.

2. Türk Kültüründe Saçı Geleneği

Türk kültüründe derin köklere sahip olan saç geleneği, insanların doğaüstü varlıklar, tanrılar, atalar ve koruyucu ruhlarla bağlantı kurma arzusu etrafında şekillenmiş bir ritüel olarak karşımıza çıkar. Erman Artun, saçıyı şöyle tanımlar: “Eski Türkler, olağanüstü güçlere sahip olduğuna inanılan iye ve ruhları memnun etmek, onların yardımını ve rızasını kazanmak amacıyla yiyecek-içecek dağıtırlardı. Bunlara saç adı verilmiştir. Saçlar öz itibarıyla kutsal kurban niteliğindedir.” (2014: 409). Bu çerçevede saç, belirli kutsal yerlerde ya da özel ritüeller sırasında, ateş, su veya toprağa yiyecek ya da içecek sunma şeklinde gerçekleştirilen bir adak ve saygı göstergesi olarak algılanmıştır. Moğollar tarafından “saçı” biçiminde benimsenen bu kelime, Türkçe kökenli olup,

farklı Türk lehçelerinde çeşitli şekillerde kullanılmaktadır. Azerbaycan ve Türkmen Türkçesinde “sepmek”, Başkurt Türkçesinde “sasiv”, Kazak Türkçesinde “şaşuv”, Kırgız ve Tatar Türkçesinde “çaçu”, Özbek Türkçesinde “saçmak”, Uygur Türkçesinde ise “çamçak” biçiminde yer almaktadır (Ercilasun vd. 1991: 730-731). Bu varyasyonlar, saçı geleneğinin Türk toplulukları arasındaki yaygınlığını ve dilsel sürekliliğini ortaya koymaktadır.

Abdülkadir İnan, saçı (libation) geleneğinin her dönemde toplum tarafından üretilen en önemli ürünlerden biri olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre, bu ritüel avcılık döneminde süt, kımız ve hayvan yağı gibi maddelerle gerçekleştirilirken, tarım toplumlarında darı, buğday, pirinç ve çeşitli meyveler kullanılarak uygulanmıştır. İnan, bu değerlendirmesiyle Türk kültüründeki saçı geleneğini libasyon pratiğiyle eşdeğer olarak ele almaktadır (İnan, 1986: 167).

Türk ve Orta Asya şamanistik geleneklerinde, arını körmös olarak adlandırılan ruhlara “kansız kurban” olarak çeşitli ritüel içecekler ve adaklar sunulmuştur. Bu sunular arasında, özel bir alet olan algıv ile hazırlanan taze şarap (cırakı), ilkbaharın ilk sağılmış temiz sütü, yeni açılmış paketlerden kesilen ilk çay parçaları ve ekmekten yapılan saba adlı içecek bulunmaktadır. Saba, kayın ağacı kabuğundan yapılan bir kap olmanın yanı sıra, arpa ve yulaf ununun su ile karıştırılmasıyla elde edilen fermente bir içeceği de ifade etmektedir. Hastalık ve musibetlerin bertaraf edilmesi amacıyla düzenlenen ritüellerde, bu içecekler arını körmös tasvirlerine serpilir ve törenin ardından artan kısım törene katılanlar tarafından tüketilir. Benzer şekilde, su, arpa unu ve süttten yapılan potko adlı bulamaç da aynı ritüellerde kullanılmıştır (Anohin, 2006: 35). Ritüel içeceklerin hazırlanmasında kullanılan arpa, özel olarak korunur ve yalnızca kurban törenlerinde tüketilmek üzere saklanır. Kayın ağacı kabuğundan yapılan kaplar ve ritüellerde kullanılan sekiz köşeli sarı arpa karışımını karıştırmaya yarayan fişkı adlı değnek, büyük bir saygı ve ihtimamla muhafaza edilmiştir. Bunun yanı sıra, bazı topluluklarda arını körmös tasvirlerinin üzerine arpa ve buğday demetleri asılmıştır. Adak yerlerinde kullanılan yeyek ve toluu adlı ritüel objeler, beyaz ve kırmızı kumaş şeritler ile süslenmiş olup, özellikle kurban törenlerinde belirli ağaçlara veya direklerle asılarak ruhlara sunulmuştur. Bu nesneler, tören sonrasında kutsal kabul edilerek muhafaza edilmiş ve ritüel alanlarına yerleştirilmiştir (Anohin, 2006: 35-36).

Saçı geleneği, özellikle ateş kültürü ile yakından ilişkilidir. Eski Türk toplumları, ateşi kutsal saydıkları için ona sunulan sıvıların ve yiyeceklerin de bir tür ritüel adanma anlamı kazandığını düşünmüşlerdir. Ateşe dökülen yağ, süt, kımız ya da içki ile yapılan saçı uygulamaları, sadece tanrılar ve ruhlarla iletişim kurma amaçlı değil, aynı zamanda hastalıktan, kıtlıktan veya felaketlerden korunma amacıyla da gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, savaş öncesi veya belirli toplumsal geçiş süreçlerinde yapılan saçı, toplumsal hafızada kutsal bir eylem olarak derin bir yer edinmiştir (Çoruhlu, 2012: 51). Dolgan Türklerinde tundralarda kutsal kabul edilen yerlerde ve taşlarda yaşayan iyeler (iççi) için çay, tütün veya düğme gibi sunular yapılır (Dilek, 2023: 466).

Etnolog A.V. Anohin, yayık kaldırma törenini, özellikle Altay Şamanizm’inde görülen ve süt sağımı ile tereyağı yapımına eşlik eden eski bir gelenek olarak tanımlar. Bu ritüel, hayvansal üretimle ilişkili törensel bir davranış biçimi olarak değerlendirilir. Yayık kaldırma, hayvancılıkla bağlantılı inanç sistemlerinin bir parçası olup, üretimin bereketli ve verimli geçmesi amacıyla doğa güçlerine ya da ilahi varlıklara yönelik bir tür sunu veya dua niteliği taşır. Tören, genellikle ilkbaharda, davar ya da kısıraklardan sağılan ilk sütün bulgurla karıştırılmasıyla elde edilen lapanın etrafa serpilmesi yoluyla gerçekleştirilir (Anohin, 2006: 14). Buna benzer bir tören de Cayık için yapılır. Cayık, Ülgen’in yardımcı ruhlarından biri olarak, insanların her türlü kötülükten korunmasını sağlamak ve yeryüzüne hayat vermek amacıyla Ülgen tarafından orta dünyaya gönderilmiştir. İlkbahar aylarında, kısırakların ilk sağılan sütüyle birlikte yulaf unu karıştırılarak yapılan lapa, Cayık için saçılır, bu törenin ismi “Cayık Çıgarar” veya “Cayık Ködürer”dir (Dilek, 2024: 230). Suyla, Türk ve Altay mitolojilerinde Yazgı Tanrısı olarak bilinir. Su, güneş ve ay ışığının birleşiminden ortaya çıktığına inanılır. Suyla, çeşitli ilginç özelliklere sahip bir varlık olarak betimlenir; at gözlü, kartal gagalı, eşek kulaklı ve yılan saçlı bir figürdür. Suyla, Ülgen’in en önemli yardımcı ruhlarından biridir ve insanların kurbanlarını Ülgen’e ulaştırma görevini de üstlenmiştir. İki dili olduğu söylenir ve genellikle Karlık Han ile birlikte görülür (Dilek, 2024: 852). Şamanlar, Ülgen’e kurban götürürken bu varlığın korumasını isterler. Suyla, kötü ruhlardan korunma konusunda büyük bir destek sağlar. At gözlerinin sayesinde otuz günlük mesafeyi görebildiğine ve bu yeteneğiyle de mistik bir rol

üstlendiğine inanılır. Şamanlar, gökyüzü veya yeraltı yolculukları sırasında kötü ruhlardan sakınmak için Suyla'ya yalvararak onu çağırırlar. Törenlerde, Suyla'ya adak olarak araka (rakı) sunarak ona saygılarını gösterirler (Anohin, 2006: 14).

Şamanlar, Türk ve Altay kültürlerinde, doğa ve ruhlarla iletişim kurma, iyileştirme ve koruma işlevi gören kutsal figürlerdir. Şamanların kullandığı en önemli araçlardan biri şaman davuludur, ki bu davul, sadece bir müzik aleti değil, aynı zamanda şamanın ruhsal yolculuklarına çıkarken kullandığı bir iletişim aracıdır. Şaman, davulunu kullanarak ruhlar dünyasına geçiş yapar, ritüel sırasında farklı dünyalar arasında geçiş yapabilme gücünü elde eder. Şaman davulunun çerçevesi, genellikle ahşap veya kuvvetli deri gibi doğal malzemelerden yapılır. Ahşap seçimi, genellikle dayanıklı ve esnek ağaç türlerinden yapılır. Davulun derisi, en önemli ve kutsal kısımdır. Çoğunlukla sığır, deve veya ren geyiği derisi kullanılır, çünkü bu hayvanlar doğada güçlü ve kutsal sayılır. Davulun boyutları, şamanın kişisel tercihlerine göre değişiklik gösterebilir. Ancak genellikle bir el büyüklüğünde olmasına dikkat edilir. Boyutları ve şekli, şamanın ruhsal ihtiyaçlarına göre özelleştirilir. Davulun üzerine genellikle semboller, şekiller veya kutsal işaretler çizilir. Şaman davulunun sesinin özellikleri de büyük öneme sahiptir. Bu ses, şamanın ruhsal yolculuğunda kullandığı bir araçtır. Davulun sesi, genellikle derin, yankılı ve ritmik olmalıdır. Şaman davulunun yapımında, bazen çiviler, boncuklar, ipler veya rüzgâr çanları gibi küçük objeler de kullanılır. Bu süslemeler, davulun kutsallığını ve şamanın ruhsal yolculuğundaki destekleyici işlevini pekiştirir. Ayrıca, şaman davulunun üzerinde bulunan semboller, şamanın dünya görüşünü ve inanç sistemini yansıtır. Şaman davulu, yapıldıktan sonra belirli ritüel adımlarla kutsanır. Bu adımlar, şamanın davulunu doğru bir şekilde kullanabilmesi için yapılan manevi bir hazırlıktır. Şaman, davulu dualar okuyarak tütsü yakılır, üstüne kımız, şarap veya rakı ile içki saçısı yapar (İnan, 1986: 94; Bozdemir ve Özçelik, 2019: 104).

Türk topluluklarında, gelinin baba evinden alınışından gerdek anına kadar geçen süreçte çeşitli nesnelerin “saçı” olarak dağıtılması yaygın bir gelenektir. Bu uygulamanın temel amacı, gelin ve damadın birleşmesini engelleyebilecek kötü ruhlara, cinlere veya zararlı varlıklara (iyeler, arvaklar) karşı koruyucu bir tedbir almaktır. Saçı ritüelini gerçekleştirenler, bu pratiğin olası kaza ve belaları uzaklaştıracağına inanırken, saçından pay alan kişiler ise bunun kendilerine uğur ve bereket getireceğini düşünerek bu nesneleri uzun süre saklamaktadır (Kalafat, 2010: 121). Kırgız ve Kazak toplumlarında, düğün sırasında yanan ateşe yağ atılarak bir tür kutsama gerçekleştirilmektedir. Başkurtlar ise gelinin, kayınbabasının içtiği pınar, ırmak veya göl suyuna gümüş para saçarak saygısını ifade etmesini gelenek haline getirmiştir. Hem Şamanist hem de Müslüman Türk topluluklarında ortak bir unsur olarak gelinin başına çeşitli nesneler saçılması, eski ritüellerin izlerini taşımaktadır. Tarihsel süreçte, avcılık döneminde av hayvanlarının kanı, yağı ve eti; çobanlık kültüründe süt ve kımız; tarımsal dönemde ise darı, buğday ve çeşitli meyveler, saç malzemesi olarak kullanılmıştır (İnan, 1986:167; Roux, 2011: 249). Kaşgarlı Mahmud'un Divânü Lügati't-Türk adlı eserinde geçen “saçtur ol mana yarma.k saçturdı” ifadesi, Eski Türkçede “para veya değerli şeyler saçmak, dağıtmak” anlamına gelmektedir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018: 285). Türk kültüründe, özellikle düğün, bayram ve zafer kutlamalarında para veya değerli eşyalar saçmak, bolluk ve bereketin simgesi olarak görülmüştür. Karaçay-Malkarda, baharın başlangıcında ilk gök gürültüsü duyulduğunda, kadınlar yeni gelinleri ziyaret eder; yılın ilk yeşeren otlarını toplayarak bir suyun içine bırakır ve bu suyu, bereket ve arınma dileğiyle gelinlerin üzerine serperler. Bu ritüel, gelinlerin ve çocuklarının büyümesi için yapılır (Dilek, 2024: 345). Bu uygulamalar, doğa ve atalara duyulan saygının yanı sıra bolluk ve bereketin sembolik ifadesi olarak değerlendirilmektedir. Farklı Türk topluluklarında saçılan nesneler çeşitlilik göstermektedir. Örneğin, Kırgız ve Kazaklarda kurt (kurutulmuş peynir), küçük çörekler, gümüş para ve kımız; Kuman-Kıpçaklarda para; Kerkük bölgesinde para, şeker, lokum, ceviz, badem ve kuru üzüm; Azerbaycan'da noğul (şeker) ve sikke (para); Makedonya'da buğday, arpa, leblebi ve para; Dobruca'da kuru yemiş, para ve yağda kızartılmış lokma yaygındır. Türkiye'de ise Erzurum'da çerez, para, elma; Erzincan'da yemiş, para, elma; Kemaliye'de elma, buğday, para; Ağrı'da çerez ve elma; Tunceli ve Bingöl'de kuru üzüm, şeker, elma; Sivas'ta çerez ve para; Niğde'de kuru üzüm, buğday ve şeker; Boyabat'ta ise keşkeş gibi gıdalar ve değerli nesneler saçı olarak kullanılmıştır (Köksal, 1996: 76). Bu maddeler, hem gelinin başından aşağı hem de düğüne katılan halkın üzerine serpilerek ritüel gerçekleştirilir. Bu gelenek, kültürel devamlılığın yanı sıra evlilik ritüellerinde bereket, sağlık ve kötülüklerden korunma inancını yansıtan önemli bir uygulamadır.

Yakut Türklerinde bir genç evlilik kararı aldığında, kendi soyundan gençleri bir araya getirerek büyüklerin huzurunda “Kam ayini” düzenlemektedir. Bu tören kapsamında, akına gidecek atların bağlandığı kazıkların dibine tulumlar dolusu kımız konulmakta ve Kam, bu kımızı atların koruyucu ruhu olan ıtıq (ıdıq)’a “saçı” olarak sunmaktadır. Yakutlar, ilkbaharda gerçekleştirdikleri “saçı” bayramına “ısıah”, sonbaharda ise kötü ruhlara yönelik yapılan “saçı” bayramına “abası ısıga” adını vermekte ve bu bayramlar kapsamında dokuz gün süren ritüellerle kımız ile kurbanlarını “saçı” olarak sunmaktadırlar (İnan, 1986:102). Bazı Şaman ayinlerinde ise, “Aruu Körmesler” olarak bilinen ev ve aile koruyucu ruhlarının tasvirlerine rakı ve şarap serperek tören başlatılmaktadır (Anohin, 2006: 32). Bu tür merasimler, bizzat Şaman ya da ev sahibi tarafından gerçekleştirilmektedir. Altaylılarda “tös-töz”, Yakutlarda “tangara”, Uranhalarda “eren”, Moğol-Buretlerde ise “ongon” adı verilen put veya fetişler, keçeden, paçavradan, kayın ağacı kabuğundan ya da hayvan derisinden yapılmakta ve av, sefer gibi önemli faaliyetlerden önce bu nesnelere “saçı” sunulmaktadır (İnan, 1986: 42). Bu ritüeller, söz konusu toplumların ruhani dünyası ile gündelik yaşamları arasındaki bağlantıyı yansıtan önemli kültürel uygulamalar arasında yer almaktadır.

Görsel 8. Süt saçı yapan Buryat şamanı

Kaynak: URL 13

Türk halk kültüründe adaklar genellikle belirli bir dileği gerçekleştirmek amacıyla tanrılara veya kutsal varlıklara sunulan şarap, süt, su gibi sıvılarla da yapılır. Bu tür uygulamalar, kutsal varlıklarla ilişki kurma ve onların rızasını kazanma aracı olarak tarihsel süreç boyunca önemli bir yer tutmuştur. Dede Korkut Hikayeleri’nde yer alan Dirse Han’ın oğlu Boğaç Han hikâyesinde, Dirse Han’ın karısının çocuk sahibi olamaması nedeniyle yaptığı adaklar önemli bir yer tutar. Abdülkadir İnan, “Kuru kuru çaylara su saldım, kara tonlu dervişlere nezirler virdüm” şeklinde aktarılan bu ifadeyi, adak verme ritüelini şarap dökmek olarak yorumlamaktadır (İnan, 1986: 168). Bu bağlamda, tanrıdan ya da kutsal varlıklardan çocuk talep edildiğinde, genellikle bir tür libasyon (sıvı sunma) uygulaması ile adak adandığı söylenebilir. Bireyler, istediklerini elde edebilmek için tanrılara veya ruhlara çeşitli sıvılar sunarak onları memnun etmeyi ve bu yolla dileklerinin kabul edilmesini sağlamayı amaçlamışlardır.

Ayııht, Yakut mitolojisinde doğurganlık, annelik ve bereket tanrıçasıdır. Yeni doğan çocukların ruhlarını yaratıp dünyaya getirdiğine inanılır ve özellikle hamile kadınların koruyucusudur. Doğa ile güçlü bir bağı bulunan Ayııht, Hayat Ağacı ile ilişkilendirilir ve genellikle beyaz giysiler içinde, ışık saçan genç bir kadın olarak tasvir edilir. Ona adak olarak süt ve süt ürünleri sunulurken, doğumun kolay ve sağlıklı geçmesi için şamanlar özel ritüeller gerçekleştirir. Zenginler gebelik sırasında veya doğumda Ayııht’a kurban adarlar bu kurbanın kellesi, dalağı, kalbi, karaciğeri ve iç yağı haşlanarak bu ruh adına masaya konur. Eti ise lohusaya, ebeye ve ziyaretate gelenlere yedirilir. Doğumu gerçekleştiren ebe doğumdan sonra ateşe saçarak Ayııht’a dua eder (Dilek, 2024. 147).

Saçı, Tuva inanç ve kültüründe önemli bir yer tutar ve ibadet gibi kabul edilir. Saç yapmak için genellikle süt, arada (süt ile yapılan alkollü içki), çay ve ardıç suyu kullanılır. Bu karışımlar, ağaç bir bakraç ya da kaseye konur ve yeni ağaçtan yapılmış, 9 delikli bir kaşıkla (Toskarak) saçılır. Sabahın ilk çayı, evin kadını tarafından önce ateşe saçılır. Ardından kadın dışarı çıkarak göğe, güneşe, toprağa ve ormana doğru alkışlar söyleyerek saçı yapar. Nişan gününde ateş, düğünde ise tahıl saçı yapılır. Kutsal yerlerde süt veya kaynak suyu saçı yapılır. Dağ geçitleri ve ovalarda da mutlaka saçı yapılır. Büyük Ayı takım yıldızına saçılarak iyi bir tarih ve baht istenir. Yağmur yağarken, yıldırımın düşmemesi için süt saçılır. Süt saçı kişi, çocukların sağlıklı olmasını, aç kalmamayı ve yolculuğunun sağlıklı geçmesini diler. Yeni doğan ayın ışığı görüldüğünde, sıcak hava dilemek amacıyla tereyağı saçı yapılır. Ormanda meyve toplamak veya avlanmak amacıyla saçı saçılır. Yeni bir çadır kurulduğunda ya da birisi hasta olduğunda da saçı yapılır (Dilek, 2024: 266).

Sonuç

Ritüeller, tarih boyunca insanlık kültüründe kutsal ile ilişki kurmanın, toplumsal düzeni pekiştirmenin ve bireyin manevi dünyasını şekillendirmenin önemli araçlarından biri olmuştur. Libasyon ve saçı gibi sunu pratikleri, bu ritüel formlarının iki dikkat çekici örneğini oluşturmaktadır. Her ne kadar farklı kültür ve inanç sistemlerine ait olsalar da, bu ritüellerin temelinde insanın doğaüstü varlıklarla bağ kurma arzusu yatmaktadır. Bu çalışma kapsamında ulaşılan sonuçları üç alt başlık altında belirlemek mümkündür:

a. Kültürel ve Dinî Bağlamda Ritüellerin Anlamı Açısından Libasyonlar ve Saçı Geleneğine Dair Genel Belirlemeler

- Ritüeller, toplumsal dayanışmayı ve ortak aidiyet duygusunu güçlendirerek sosyal yapının sürdürülmesinde önemli bir rol oynar.
- Libasyon ve saçı uygulamaları, toplum içinde bireylerin tanrılar, ata ruhları ve doğaüstü varlıklarla bağlantı kurmasına imkân sağlayarak, kutsalla birey arasında bir köprü görevi üstlenmiştir.
- Her iki ritüel de bireysel ibadetin ötesinde, kolektif kimliği pekiştiren ve toplumsal rolleri görünür kılan pratiklerdir.
- Saçı geleneğinde şamanlar veya yaşlılar gibi toplumun otorite figürleri ritüelleri yönlendirirken, libasyonda da rahipler ve liderler sunuyu gerçekleştiren kişiler olmuştur.
- Ritüeller, inanç sistemlerinin günlük yaşamla bütünleşmesini sağlayarak, kutsallık kavramını somutlaştırmış ve kültürel sürekliliğe katkı sağlamıştır.
- İslam kültürünün diğer inanç sistemlerine göre daha baskın hâle geldiği yerlerde, saçı geleneği zamanla İslami pratiklerle bütünleşerek türbe ziyaretleri, mevlitler gibi uygulamalara dönüşmüş; libasyon ise Hristiyanlıkta ayinlerde sembolik düzeyde yaşamaya devam etmiştir.

b. Libasyonlar ve Saçı Geleneği Arasındaki Benzerlikler

- Her iki ritüel de tanrılara, ata ruhlarına ya da doğaüstü varlıklara sunu yapma esasına dayanır.
- Her iki pratik de insanın doğaüstü varlıklarla iletişim kurma, onlardan yardım dileme veya şükran sunma amacı taşır.
- Ritüeller sırasında kullanılan materyaller (sıvılar, yiyecekler) kutsal kabul edilen varlıklara adanır ve doğaya, ateşe ya da kutsal mekânlara sunulur.
- Hem libasyon hem de saçı ritüelleri, toplum içindeki hiyerarşik yapıyı ve sosyal rolleri görünür kılar; otorite figürlerinin gücünü pekiştirir.
- Bu ritüellerin temel amacı, bireylerin ve toplulukların ruhsal uyumunu ve doğa ile olan ilişkisini dengelemek olarak yorumlanabilir.
- Her iki ritüel de kolektif etkinliklerde (bayramlar, cenazeler, kutlamalar) topluluğun bir araya gelmesini sağlar.

c. Libasyonlar ve Saçı Geleneği Arasındaki Farklılıklar

- Libasyon ritüeli, esas olarak sıvılarla (şarap, su, süt vb.) gerçekleştirilirken; saçı geleneği hem sıvı hem de katı yiyecekler, hatta kimi zaman değerli eşyaların sunulmasını da içermektedir.
- Libasyonlar genellikle Antik Yunan, Roma ve Yakın Doğu'nun politeist inanç sistemleriyle ilişkili olup, tapınaklar ve sunaklar gibi belirli ritüel mekânlarında uygulanmıştır.
- Saçı ritüeli ise şamanist Türk inanç sisteminden kaynaklanmakta olup, açık arazilerde, dağ zirvelerinde, mezarlıklarda veya ev ortamında gerçekleştirilebilmektedir.
- Libasyonda kullanılan sıvılar çoğunlukla tanrılara adanırken, saçıda ata ruhlarına, doğa ruhlarına veya Gök Tanrı'ya yönelik daha geniş bir spektrum söz konusudur.
- Saçı geleneği İslamiyet'le etkileşime girdikçe dönüşüme uğrayarak farklı halk inançlarında izlenebilirliğini sürdürmüşken, libasyon daha çok tarihî bir uygulama hâline gelmiş ve sembolik düzeyde yaşamaya devam etmiştir.

Genel bir sonuç olarak ifade etmek gerekirse, libasyon ve saçı ritüelleri, farklı dönemlerde ve farklı kültürlerde ortaya çıkmalarına rağmen, insanın kutsal olanla bağ kurma çabasının ortak birer ifadesi olmuştur. Bu ritüeller sadece dinî ibadetler olarak değil, aynı zamanda kültürel kimliğin, toplumsal yapının ve kolektif belleğin şekillenmesinde etkili olmuş; geçmişten günümüze kadar süreklilik gösteren bir kültürel miras olarak varlıklarını sürdürmüştür.

Kaynaklar

- ALEXIOU, S. (1991). *Minos Uygarlığı*. (Çev. Elif Tül Tulunay), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- ANOHIN, A. V. (2006). *Altay Şamanlığına Ait Materyaller*. (Çev. Dr. Zekeriya Bulut-Janer Meyermaova), Konya: Kömen Yayınları.
- ARTUN, E. (2014). *Ansiklopedik Halkbilimi/Halk Edebiyatı Sözlüğü*. Adana: Karahan Kitabevi.
- ASSMANN, J. (2001). *Death and Salvation in Ancient Egypt*. Ithaca: Cornell University Press.
- ASHBY, S. (2019). "Milk libations for Osiris: Nubian piety at Philae". *Near Eastern Archaeology*, C. 82, S. 4, 200–209. <https://doi.org/10.1086/705360> (Erişim Tarihi: 18.04.2025)
- BAILEY, C. (2018). *Antik Roma'nın Dini*. İstanbul: Kanon Kitap.
- BARNEY, S. A. (2006). *The Etymologies of Isidore of Seville*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BLACK J. ve GREEN, A. (2017). *Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü*. İstanbul: Köprü Kitaplar.
- BLACKMAN, A. M. (1924). The rite of opening the mouth in ancient Egypt and Babylonia. *The Journal of Egyptian Archaeology*, C. 10, S.1, 47-59.
- BOZDEMİR, O., ve ÖZÇELİK, H. (2019). Şamanist ritüeller kapsamında şaman davulunda bulunan sembollerin değerlendirilmesi üzerine bir araştırma. *Akademik Sanat*, C. 4, S. 8, 102-117.
- BUGLER, C.; WHATLEY, M.; KRAMER, A.; ZACZEK, I.; WEEKS, M. (2021). *Sanat Kitabı*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- BURKERT, Walter. (1985). *Greek Religion: Archaic and Classical*. Oxford: Blackwell.
- CARASTRO, M. (2021). "Hareketlerden Sözlere Ritüel Temelli Adetler". (Ed: U. Eco), *Antik Yunan* (s. 602-613). Alfa Yayınları.
- CORNFORD, F.M. (2021). *Yunan Dinî Düşüncesi*. (Çev. Özgüç Orhan). İstanbul: Pinhan Yayınları.
- ÇORUHLU, Y. (2012). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- DETIENNE, Marcel ve VERNANT, Jean-Pierre (Ed.). (1989). *The Cuisine of Sacrifice among the Greeks*. Chicago: University of Chicago Press.
- DE SAHAGÚN, B., ve NICHOLSON, H. B. (1997). *Primeros memoriales*. Oklahoma City: University of Oklahoma Press.
- DİLEK, İ. (2024). *Türk Mitoloji Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- ERCİLASUN, A. B., vd. (1992). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ERCİLASUN, A. B. ve AKKOYUNLU Z. (2014). *Kâşgarlı Mahmud - Dîvânü Lugâti 't-Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- FRIEDEL, E. (1999). *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi*. Ankara: Dost Kitabevi.
- GRILLO, F. (2019). *Hero of Alexandria's automata: A critical edition and translation, including a commentary on book one*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Glasgow.
- GUERINI, C. (2021). "Kutsal Alan ve Yunan Tapınaklarının Doğuşu". (Ed: U. Eco), *Antik Yunan* (s. 734-740). Alfa Yayınları.
- GÜÇLÜ, D. (2024). "Fenike Tanrıları: Antik Akdeniz'in İnanç ve Kültür Mirası". *4. Bilsel International Çatalhöyük Scientific Researches Congress Book*. (Ed. Doç. Dr. Nurlan Baigabylov), 548-564, Bilsel Yayıncılık.
- HESIODOS. (1991). *İşler ve günler* (Çev. Azra Erhat). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- HOFFNER, H. A. (1998). *Hittite Myths*. Atlanta: Scholars Press.
- HOMEROS. (1997) *Ilyada*. İstanbul: Can Yayınları.
- HOMEROS. (1998) *Odysseia*. İstanbul: Can Yayınları.
- HOWATSON, M. C., ve CHILVERS, I. (1993). *The Concise Oxford companion to Classical Literature*. Oxford: Oxford University Press.
- İNAN, A. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İSİ, H. (2021). "Budist Uygurlarda Abhiseka ritüeli". *Journal of Old Turkic Studies*, C. 5, S. 2, 359-379. <https://doi.org/10.35236/jots.954982> (Erişim Tarihi: 10.02.2025)
- JONES, X., ve PALFFY, Y. (2019). *Dinler Kitabı*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- KABAAĞAÇ, S. ve ALOVA, E. (1995). *Latince Türkçe Sözlük*. Ankara: Sosyal Yayınları.
- KALAFAT, Y. (2010). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Ankara: Berikan Yayınevi.
- KAPLAN, U. (2017). "From the tea to the coffee ceremony: Modernizing Buddhist material culture in contemporary Korea". *Material Religion*, C. 13, S.1, 1-22.
- KING, L.W. ve HALL, H.R. (2012). *Yeni Keşifler Işığında Mısır, Kaide, Suriye, Babil ve Asur Tarih*. (Çev.Arıcan Uysal), İzmir: İlya Yayınevi.
- KÖKSAL, H. (1996). Türk düğünlerinde 'saçı' geleneği, buna bağlı ritler-pratikler. *III. Miletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru Kongresi Bildirileri*. 9-11 Ekim 1995.
- LAIRD, S. (2021). *What Inca and Andean healing practices reveal about the role of rituals in medicine*. Yayınlanmamış Doktora tezi, Georgetown University.
- LAWECKA, D. (2018). "Libation for the Gods in Early Bronze Age Mesopotamia". *In Proceedings of the 10th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East*; C. 1, Transformation ve Migration, 289-300. Harrassowitz Verlag.
- LEVENE, D. S. (1993). *Religion in Livy*. Leiden: Brill.
- LI, M. (2022). "Libation ritual and the performance of kingship in early China". *Journal of Anthropological Archaeology*, C. 65, 101370. <https://doi.org/10.1016/j.jaa.2021.101370> (Erişim Tarihi: 18.04.2025)
- LIDDELL, H. ve SCOTT, R. (2001). *Greek-English Lexicon*. Oxford: Oxford University Press.
- LUCANUS, M. A. (1835). *Pharsalia* Libri X. Leipzig: G. Bassus.
- MACKENZI, D. (1996). *Çin ve Japon Mitolojisi*. Ankara: İmge Yayınevi.
- MUTLU, S. (2012). *Eski Mezopotamya'da törenler*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi.
- NEHUSI, K. S. (2015). *Libation: An Afrikan ritual of heritage in the circle of life*. Lanham: University Press of America

- ÖKSE, T. (2006). “Eski Önasya’dan Günümüze Yeni Yıl Bayramları, Bereket ve Yağmur Yağdırma Törenleri”. *Bilig*, C. 36, 109-130.
- ROUX, J.P. (2011). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- SALTUK, S. (1993). *Arkeoloji Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- SEAWRIGHT, C. (2012). “Life, death and chocolate in Mesoamerica: The Aztecs and the Maya; Where did the ritual use of cacao originate?” *Essay for Archaeology of Ancient Mexico, culminating with the Aztec Empire*. LaTrobe University.
- SEVİN, V. (2003). *Anadolu Arkeolojisi*. İstanbul. Der Yayınları.
- STANDAGE, T. (2014). *Altı Bardakta Dünya Tarihi*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- STONE, M. (2000). *Tanrılar Kadıncık*. İstanbul: Payel Yayınları
- SZYJEWSKI, A. (2003). *Religia Slowian*. Krakow: Wydawnictwo WAM.
- TARAKÇI, N. (2015). “Gemiler ve Kadınlar”. *TASAM*. https://tasam.org/tr-TR/Icerik/20605/gemiler_ve_kadinlar (Erişim Tarihi: 23.03.2025)
- ÜSTÜNOVA, K. (2011). “Erzurum Düğünlerinde Elma Atma Geleneği”. *Milli Folklor*, C. 23, S. 90, 145-155.
- WITZEL, M. (1992). “Meaningful ritual: Vedic, medieval, and contemporary concepts in the Nepalese Agnihotra ritual. Ritual”. *State and History in South Asia*, 774-825. Brill.
- ZIMMER, H. (2004). *Hint Sanatı ve Uygarlığında Mitler ve Simgeler* (Çev. Gül Çağalı Güven). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- URL 1:
<https://open.spotify.com/search/thug%20life%20pour> (Erişim Tarihi: 10.02.2025)
- URL 2:
<https://open.spotify.com/intl-tr/track/7FsrQ9ioJZuTJ9S1ANyl0d> (Erişim Tarihi: 10.02.2025)
- URL 3:
<https://archive.md/20120913064729/http://www.soydelcaribe.com/edicion/ed23/ron-esp.asp#selection-343.293-343.320> (Erişim Tarihi: 10.02.2025)
- URL 4: <https://www.fikriyat.com/tarih/2018/05/13/ingilizlerin-gasp-ettigi-osmanli-gemileri> (Erişim Tarihi: 10.02.2025)
- URL 5:
<https://www.glencairn-museum.org/newsletter/2017/7/19/egyptian-libation-bowl-at-glencairn-museum> (Erişim Tarihi: 10.02.2025)
- URL 6:
https://en.wikipedia.org/wiki/Rhyton#/media/File:Sotades_Painter_-_Red-Figure_Rhyton_-_Walters_482050_-_Side_B.jpg (Erişim Tarihi: 10.02.2025)
- URL 7:
https://en.wikipedia.org/wiki/Libation#/media/File:St%C3%A8le_de_la_musicienne_de_Tefnout,_Meretitef_-_Mus%C3%A9e_du_Louvre_Antiquit%C3%A9s_%C3%A9gyptiennes_N_267_-_C_116.jpg (Erişim Tarihi: 10.02.2025)
- URL 8:
https://en.wikipedia.org/wiki/Libation#/media/File:Bell-krater_sacrifice_Pothos_Painter_Louvre_G496.jpg (Erişim Tarihi: 10.02.2025)
- URL 9:
https://en.wikipedia.org/wiki/Libation#/media/File:Omphalos_pushkin.jpg (Erişim Tarihi: 10.02.2025)

URL 10:

https://en.wikipedia.org/wiki/Libation#/media/File:RMW_-_Opfernder_Togatus.jpg (Erişim Tarihi: 10.02.2025)

URL 11:

[https://en.wikipedia.org/wiki/Jue_\(vessel\)#/media/File:Clevelandart_1960.42.jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/Jue_(vessel)#/media/File:Clevelandart_1960.42.jpg) (Erişim: 10.02.2025)

URL 12:

<https://www.haberturk.com/ingilizler-104-yil-once-parasini-odedigimiz-iki-gemimizi-gasp-etti-2028859?page=11> (Erişim: 10.02.2025)

URL 13:

<https://en.wikipedia.org/wiki/Libation#/media/File:%D0%91%D1%8D%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D1%82%D0%BE.JPG> (Erişim: 10.02.2025)